

ATATÜRK'ÜN MİLLÎ MEDENİYET UFKU

The National Civilization Horizon Of Atatürk

Şarika GEDİKLİ BERBER¹

Özet

Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın hayatının iki hâkim inancı Türk ulusuna ve ilerlemeye olan inancı idi. Atatürk, Batılı bir tarzda millet örgütlenmesini hayata geçirmek istemekteydi fakat öte yandan millî devlet kültürünün genel özelliklerinin de toplum tarafından benimsenmesini sağlamak zorundaydı. Türkiye Cumhuriyeti devletinin hedefi millî devlet modelinin ve kültürünün Türkiye'de hayata geçirilmesiyle sınırlı olmayacak, gücünü millîlikten alan bir medeniyet ülküsü yeni devletin nihai gayesi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyet, Türkiye Cumhuriyeti, Kültür, Sosyal Yaşam

Astract

There were two basic ideas of Mustafa Kemal Pahsa that were believe in Turkish people and believe in advancement. Atatürk wanted to implement Western type of national state but he had to supplied with general principles of national state culture by Turkish society. The state of Turkish Republic's goal would not limited by practising national state and national culture, the main aim of the state would be civilization idea based on Turkis nationalizm.

Keywords: Cilivisation, Turkish Republic, Culture, Social life

Giriş

Osmanlılar Devleti yükselme devrinde, kendi medeniyetlerini Batı medeniyetinden üstün saymışlar ve Avrupa'da ki değişim ve gelişmelere çok da duyarlı davranmamışlardır².

Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıldan itibaren devletin askerî yapısının dejenere olması, buna bağlı olarak merkezî otorite gücünün zayıflaması, teşkilât ve hukuk yapısının gelişme kabiliyetini kaybetmesi, zamanın değişmesiyle birlikte mevcut kurumların iktisadî ve sosyal gereksinimleri yerine getiremeyişi, meydana gelen sorunların da halledilememesi, anlık çözüm yollarının açılan yarayı onarmaktan uzak kalışı gibi nedenler, Batı karşısındaki üstünlüğünü kaybetmeye başlamasına sebep olmuştur³.

Osmanlı Devleti gerilemeye başlamadığı bu süreçte devletin gerileme nedenleri hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüş, devletin gerilemesinin temel sebebinin önce devlet yönetimdeki bozulmalar olduğu iddia edilmiş, sonra ise devletin geri kalışı Batının askerî üstünlüğü gösterilerek izah edilmeye çalışılmıştır⁴.

Osmanlı devlet adamları, devletin iktisadî, idarî ve sosyal alanlardaki problemlerinin farkında olmasıyla birlikte, bu problemlerin çözümüne yönelik ilk

1 Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sarika@gazi.edu.tr.

2 Norman İtzkowitz, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslamî Gelenek**, (çev. İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul 1989, s.139-140.

3 A. Hamid Ongunsu, "Tanzimat ve Amillerine Umumi Bir Bakış", **Tanzimat I**, Maarif Vekaleti, İstanbul 1940, s.6-7.

4 Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, (Yay. Haz.: Mümtazer Türköne-Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.9-10.

ıslahat teşebbüsleri kendi aksaklıklarını gidermekle düzeleceği inancı ile, kendi metotları ile bir takım çalışmalar yapılmıştır. Osmanlı'nın Batıya yönelişi pratikte etkin olan bir kısım sorunların çözümünü sağlama isteğinden ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında askerî yenilginin süreklilik kazanmaya başlaması, yönetimin değişme zorunluluğunu da ortaya çıkarmıştır⁵. Bu amaçla, ilk layiha ve risalelerde, devletin ve toplumun ıslahı için temel dinî prensipler dikkate alınarak, fertlerin dinî, ahlakî, sosyal ve kültürel açıdan düzeltilmesi ve iyileştirilmesi ile Müslüman toplumların yeni baştan yapılandırılması dile getirilmiştir. Buna göre, ilk dönem ıslahatları tamamıyla dış baskı olmadan, Devlet'in kendi çabalarıyla teşebbüs ettiği ıslahat faaliyetleridir⁶.

Osmanlı Devleti'nde başlayan Batılılaşma, başlangıçta Batı uygarlığının değerlerine ve avantajlarına inanmış olmaktan dolayı gerçekleştirilmek istenen bir akım değildir. 19. yüzyılın başlarındaki Batılılaşma ihtiyacı, ordunun yeniden düzenlenmemesi durumunda Osmanlı Devletinin yok olma noktasına geleceği endişesiyle başlamıştır. Bu erken atılımın arkasında yatan en büyük itici güç, devletin kurtarılmaya düşüncesi idi. Böylece Batılılaşma hareketi, medrese ve İslamî yasal sistem gibi geleneksel kurumları bir yandan korurken, Batı tipi kurumlar ve yöntemleri de bunlara eklemektedir. Ancak Batılılaşma gerçekte nüfusun büyük bir bölümünün kalplerine ve akıllarına nüfuz etmiş hareket değildir⁷.

Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma hareketi, 19. yüzyıl boyunca Tanzimat dönemi ve bunu izleyen II. Abdülhamit hükümdarlığı süresinde, yavaş ve duraksayarak da olsa, kesintisiz olarak ilerlemiştir. Batılılaşma önce Türk ordusu içinde ve daha sonra merkezî ve yerel yönetimlerde kök salmış bunu eğitim sistemindeki reformlar izlemiştir.

1876 Kanun-ı Esâsi'si, vatandaşlık kavramını düzenlerken din unsurunu dikkate almayan bir tarif yapmış, bu yüzden vatandaş ile din arasındaki bağ hukuken kopmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin artık din temelli millet sistemini terk ederek modern anlamda devlet-yurttaş ilişkisine geçtiğini göstermektedir⁸.

Meşrutiyet sonrası ise Osmanlı'da İttihat ve Terakki dönemi olarak nitelendirilebileceğimiz Batılılaşma yolunda yapılan reformlar savaşlar sebebiyle yavaşlamıştır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye'de batılılaşma gayesi, modern millet örgütlenmesi ile tezahür etmiştir. Batı tipi modern millet modelinin Türkiye için örnek bir model oluşturmasında iki ana neden varlık kazanır: Birincisi, Batı uygarlığının gelişmişlik düzeyini yakalayabilmek için böyle bir örgütlenme şekline ihtiyaç duyması; ikincisi ise Osmanlı Devleti bünyesindeki farklı etnik toplulukların çıkardığı problemlerden alınan dersler sonucunda millî bir topluma duyulan gerekliliktir⁹.

Modern anlamıyla millet, bir sosyal varlık olarak, Batının tarihi gelişimi içinde kendini gösterir. Millî monarşilerin kurulmasıyla başlayan bir süreç sonunda doğan Milleti şu şekilde ifade edebiliriz: "*Millet, kendi birliğinden haberdar olan, siyasî*

5 M. Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s.10.

6 İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması Batılılaşma**, Ant Yay., İstanbul 1994, s.17.; İra M. Lapidus, **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, (Çev.: İsmail S. Üstün), İ.F.A.V., İstanbul 1996, s.18, 64.

7 Osman Okyar, **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, (Editör: J. Landau), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s.82.

8 Levent Ürer, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, İstanbul 2003, s.186.

9 Ömer Say, **Millî Devlet Kültürü**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998, s.186.

bakımdan devlet şeklinde teşkilatlanmış ve Millî devlet kurma kabiliyetine sahip sürekli ve teşkilâtlı insan zümreleridir.” Batı Avrupalı toplumların örgütlenmelerini oluşturan beş temel özellik vardır ve bu özellikler milleti de açıklamaktadır. Bu temel özellikler; ortak siyasî birlik ve siyasî kimlik, ortak tarihi kader, ortak coğrafya-vatan, ortak kültür ve toplumdur. Modern millet, millî monarşilerin ortaya çıkışıyla birlikte başlayan merkezileşme, sosyal siyasal bütünleşme ve sanayileşme ilişkileriyle irtibatlı olarak ortaya çıkmıştır. Milletın oluşumu bu ilişkilerin etkisi nedeniyle tarihi süreç içinde Batı Avrupa'daki toplumların örgütlenme esasına uygun olarak gelişmiştir¹⁰.

Batı Avrupa'da millî devletin gelişimi uzun bir sürede gerçekleştiğinden toplumların kültürel yapısında da aşamalı olarak değişmeler ortaya çıkmıştır. Bu haliyle millî devlet modelinin gelişimi ile millî devlet kültürünün oluşumu birbirlerini destekleyecek şekilde gelişmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin toplumsal örgütlenmesi millî devlet modeli çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığından, devletin meşruyeti için millî devlet kültürünün toplumda oluşturulmasını sağlamaya zorunluluğu hissedilmiştir¹¹.

Millî Mücadele sonrası gerçekleşen köklü değişim dönemi başta asker, bürokrat ve aydınların bulunduğu devrimci kadroların çabalarıyla siyasî ve sosyal hayatta, geçmiş üzerine kurulmak istenilen yeni oluşum ve değerler, dönüşümde yaşanmıştır¹².

Yeni devletin kurulma aşamasında en önemli konuların başında yer alan ve ıslahattan inkılâba geçişte, Batılılaşma hareketlerinin belki de en önemlisi olan devletin yönetim şeklindeki değişiklik düşüncesi ve yeni rejimin hazırlıkları, 20 Ocak 1921'de Büyük Millet Meclisince kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile yapılmıştır. Yeni kurulan Millet Meclisi'nin kabul ettiği bu ilk anayasada egemenliğin kayıtsız şartsız millete verilmesi maddesi, beraberinde saltanatın kaldırılması ve nihayet Cumhuriyet'in ilânı ile sonuçlanan millî devlet modeli sürecini başlatmıştır. Diğer taraftan Cumhuriyet'in ilânı, örnek alınan Batı ülkelerindeki Cumhuriyet rejimlerinin sayısının azlığı göz önüne alındığında bu durum yeni devlet için o zaman şartlarında oldukça köklü bir değişimdir¹³.

Cumhuriyet dönemi, Batılılaşma hareketlerini önceki dönemlerin devletçe hissedilen aksaklıklarını tamamlamaya yönelik “ıslahat” hareketlerinden ayrılmış, inkılâp ve ihtilâl kavramlarını içeren bir yöntem izlenerek, bütünsel bir medeniyet ve kültür değişmesi hedefini gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde artık Batılılaşmak bir amaç olmaktan çıkar, bir hareket ve başlangıç noktası haline gelir. Gerçekleştirilen köklü değişimlerle, Türk toplumunun Batı uygarlığı içerisine yerini alması için uğraşılır. Bu düşüncelerin oluşmasında 19. yüzyıl sonunda, Osmanlı Devleti içinde yayılan materyalist düşünürlerin pozitif bilimlerle toplum sorunlarının çözülebileceği düşüncesinin payı hayli büyüktür. Cumhuriyet neslinin yetiştiği ortam; Batı fikir akımlarının etkisinde gelişen, dönemin eğitim kurumlarından Harbiye, Tıbbiye ve Mülkiye okullarında şekillenmiştir¹⁴.

Türkiye Cumhuriyeti devletin kurucusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın hayatının iki hâkim inancı Türk ulusuna ve ilerlemeye olan inancı idi; her ikisinin de

10 Say, **Millî Devlet Kültürü**, s.12.

11 Say, **Millî Devlet Kültürü**, s.187.

12 İlbeyi Özer, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda**, Truva Yayınları, İstanbul 2006, s. 103.

13 Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002, s. 494.

14 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev.: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Yedinci Baskı Basım, Ankara 1998, s. 290

geleceği, onun için Batı'nın modern medeniyetinden başka bir şey demek olmayan medeniyette yatıyordu. Milliyetçiliği sıhhatli ve makul idi; diğer ulusların haklarını veya emellerini kibirle çiğneme, ulusal geçmişin sorumluluğunu sinirlilikle reddetme gibi şeyler yoktu. Türklerin, uygar uluslar topluluğunda yerini bulmak üzere tekrar ilerleme yoluna konmaları gerekiyordu. 1924'te: "...*Türkler bütün medeni milletlerin dostlarıdır... Memleketler muhteliftir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin ilerlemesi için de biricik medeniyete iştirak etmesi lazımdır*¹⁵." diyordu. Pek çok reformcudan farklı olarak, Kemal Atatürk salt bir modernleşme görünüşünün değersiz olduğunu ve Türkiye zamanımızın dünyasında tutunacaksa, toplumun ve kültürün bütün yapısında temelden değişikliklerin zorunlu olduğunu iyi biliyordu¹⁶.

Atatürk'ün kültür ve medeniyet telakkisi, Türk inkılâb hareketini tanımlar bir mahiyet arz eder. Atatürk'ün milli medeniyet prensibinin harcı olan kültür ve medeniyet olgusu, bu tanım etrafında oluşan fikir cümbüşünü tahlil ettikten sonra daha iyi anlaşılacaktır.

Öncelikle Batı dünyasında kullanılan ve Latince'de, toprağı sürmek, ekip biçmek anlamına gelen kültür kelimesini bu anlamını 17. yüzyıla dek korumuştur. İlk kez Fransız düşünürü Voltaire, kültür sözcüğünü insan zekâsının oluşumu ve yüceltilmesi anlamında kullanarak, söz konusu sözcüğe yeni bir anlam kazandırmıştır. Böylece 17. yüzyıldan sonra İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine de geçmiş; "kültür" kavramı, zamanla hemen tüm dünya dilerinde yer almaya başlamıştır. 18. yüzyıla kadar kültür, bir ölçüde sorunsuz bir kavramdır. Tarım ve hayvan yetiştiriciliği anlamına gelen kültür sözcüğü zamanla insan yeteneklerinin geliştirilmesi, iyileştirilmesi anlamında kullanılmaya başlanır. 18. yüzyılda ise karşısına rakip bir kavram çıkar; 'medeniyet'. Bu sözcük de yeni değildir; Latince'de düzenli, eğitilmiş ya da kibar gibi anlamlar taşıyan "civil" sözcüğünden türemiştir¹⁷.

18. yüzyıl boyunca kültür ve medeniyet henüz birbirinin yerine kullanılabilen terimlerdir ama kültür kavramı inançları ve dini içerirken, medeniyet sözcüğü, yalnızca din dışı ilerlemeyi anlattığı görülür. Aydınlanma düşüncesi, bu iki terim arasında keskin bir ayrım yapmamış, kültürü de medeniyeti de her toplum için geçerli bir gelişme modeli olarak değerlendirmiştir¹⁸.

15 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınları, Cilt 3, Ankara 1961, s. 67-68.

16 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s.290-291.

17 17. yüzyılda ilim dünyasında başlayan farklı kültür tanımlamaları 18. yüzyılda Almanlar, belki biraz da megalomaniye kaçarak milletlerinin diğer uluslardan farklı nitelik ve özellik taşıdığını ifade maksadıyla, başka medeniyetlerden söz etmeye başladılar. Böylece medeniyetlerin birbirinden farklı olduğu, ayrı medeniyetlerin varlığı söz konusu edilmeye başlanmıştır. Sulhi Dönmezer, "Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları", **Atam Dergisi**, C: XI, S:31, Mart 1985, s.21.

18 "Mesela geleneksel bir cemiyet ziraî tekniği dahi doğrudan doğruya dinî bir mana taşır ve ziraat faaliyeti adeta bir ayin mahiyetindedir. Ekonomik faide gayesi tamamen geri plana atılmıştır. Başka bir deyişle kainata bakış tarzı medeniyete bir kül olarak şekil vermektedir. Temel hayat görüşü, bütün medeniyet unsurlarına şekil ve mana veren prensiptir. Kültür-medeniyet, insanın cemiyete ve kainatla münasebetlerinde belli bir yorumlama ve değerlendirme sistemidir ve organik bir bütün teşkil eder. Netice olarak, modernleşmede en önemli olay da, hayat görüşü ve davranışlarda meydana gelen değişimdir". Bkz.: Halil İnalçık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi", **Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler**, (Yay. Haz.: Mehmet Saray, Hüseyin Torun), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005, s.118.

18. yüzyılın sonuna doğru iki kavram arasında bir farklılık, giderek bir karşıtlık ortaya çıkar. Kültür, insanın “içsel” olgunlaşmasını, medeniyet ise “dışsal” gelişmesini, doğa üzerindeki egemenliğini belirtmek için kullanılmaya başlar. Örneğin, Rousseau'ya göre: “...medeniyet, yönetimin despotizmini azaltmış ama gücünü de arttırmıştır; uygarlaşan insan, kendisine sunulan maddî rahatlıkla eski özgürlük duygusunu yitirmiştir.” Rousseau'nun bu savı, medeniyete karşı kültürü ön plana çıkaracak, kültür kavramının çevresinde siyasal bir ittifak oluşturacaktır. Nitekim Alman etnolog G. Klemn, “İnsanın Genel Kültür Tarihi” adlı kitabında kültür sözcüğünü medeniyet ve kültürel evrim karşılığında kullanmasıyla, kültür kelimesinin çeşitli anlamları bilim adamları arasında tartışılır hale gelmiştir¹⁹.

Kültür sözcüğünü, C. Wiesler: “Bir topluluğun yaşama tarzı...”, E. Sapir: “Atalardan gelen maddî-manevî değerler yekûnu.”; A. Young: “İnsanın tabiyatı ve kendini idare etme yolu ile bizzat meydana getirdiği eser.”; R. Thurnwald: “Bir toplulukta örf ve adetlerden, davranış tarzlarından teşkilât ve tesislerden kurulu ahenkli bütün.”; A. K. Kohen: “Umumî olarak inançlar, değer hükümleri, örf ve adetler, zevkler, kısaca insan tarafından yapılmış her şey.”; F. A. Wolf: “Bir millet fertlerinin iştirâk halinde bulunduğu manevî hayat.” olarak tanımlamışlardır²⁰.

Bugün oldukça eskimiş bulunmakla beraber, Tylor, yaptığı bütüncül kültür tanımıyla, sosyal antropolojinin kültür olduğunu ifade etmiştir²¹. Kültürü, yalnızca medeniyetlerin sanatsal ve zihinsel ürünleri çerçevesinde değil, insanoğlunun gelişiminin her aşamasında kazandığı teknolojik ve ahlâksal gelişmeler çerçevesinde de incelenmesi gerektiğini ileri süren Edward Burnett Tylor, geçerliliğini hâlâ koruyan şu tanımı yapmıştır: “Kültür ya da medeniyet, bir toplumun üyesi olarak insanoğlunun öğrendiği bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenekleri, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”²²

Tylor'dan sonra, Polonyalı antropolog Broinslaw Malinowski, Tylor'unkine benzeyen bütüncül bir tanımla kültürün bilimsel yönüne ağırlık veren tanımlarına bir yenisini eklemiştir. Malinowski'nin tanımı şöyledir: “Kültür, açıkta aletlerden ve tüketim mallarından, çeşitli toplumsal gruplaşmalar için yapılan anayasal belgelerden, insana özgü düşün ve becerilerden, inanç ve törelerden oluşan bütünsel bir toplamdır”. Kroeber ise: “Kültür bir toplumu oluşturan fertlerin içgüdüsel ve fizyolojik olmayan, öğrenme ve şartlanma yolu ile bir kuşaktan diğerine geçirilen faaliyetlerin bütünüdür. Kazanılan şey temelde, insanın, varolan hakkında farklı yollarla edindiği bilgilerdir. Edinilen bilgi insanda pasif olarak kalmaz, insanın edindiği bilgi ile varolanlar karşısında vaziyet alır, yani davranış şekilleri kazanır. Ayrıca edindiği bilgiyi çeşitli gayeler için çeşitli yollarla dışarıya aktarır. Bu aktarma bilim eseri olabilir, felsefi eser olabilir, sanat eseri olabilir, folklor faaliyeti olabilir, dini faaliyet olabilir, teknik faaliyet olabilir vs...”²³ şeklinde tanımlamaktadır.

Türkiye’de dilimize kültür sözcüğünü ilk kez Ziya Gökalp ‘hars’ diye çevirerek sokmuştur²⁴. Hars sözcüğü, Arapça’da “toprağın işlenmesi, tarım” anlamına gelen hırsatten türetilmiştir. Ziya Gökalp kültür kelimesini şöyle açıklamaktadır: “Kültür

19 Dönmezer, “Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları”, s.21

20 İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yay., 19. Basım, İstanbul, 2000, s. 15-16

21 Şerafettin Yamaner, **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1998.s.102.

22 Broislaw Malinowski, İnsan ve Kültür, (Çev.: M.Fatih Gümtüş), Verso Yayıncılık, Ankara 1990, s.39.

23 Necati Önder, “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür”, **Erdem**, C:1, S:1, Ocak 1985, s.84.

24 Cevdet Perin, **Atatürk ve Kültür Devrimi**, İkinci Baskı, İnkılâp ve Aka Kitapları Koll. Şti., İstanbul 1981, s.22..

bir halkın gelenekleri, töreleri, alışkanlıkları, yazılı ya da sözlü edebiyatı, dili, dini, müziği, ahlaki, estetiği ve ekonomisi ile ilgili ürünlerin tümüdür."²⁵

Erol Güngör ise: "Sosyal ilimlerde kültür denince bir topluluğun kendi hayati problemlerini çözmek üzere denediği ve uzun yıllar içinde standart hale getirdiği usuller ve vasıtalar anlaşılır. Şu halde bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere benimsemiş bulunduğu hayat tarzı bütün maddî ve manevî unsurlarıyla birlikte onun kültürünü teşkil etmektedir."²⁶ şeklinde izah etmektedir.

Kültür ve medeniyetin birbirinden ayrılamaz bir bütün olmadığını düşünenler de azımsanmayacak kadar fazladır. İbrahim Kafesoğlu, 'Türk Millî Kültürü' adlı kitabında; tarihî-sosyal gelişmeyi gözden kaçırarak bir kısım Avrupa bilgininin kendi kültürlerini yüksek ve üstün, diğerlerini geri ve ilkel sayarak işi, kültür ile medeniyetin aynı şey olduğunu kabul edecek kadar ileri götürdüklerini belirterek hem Batı uygarlığının egemenliğine karşı çıkmış, hem de kültürün ulusallığını dile getirmiştir. Mümtaz Turhan da, benzer bir yaklaşımla, kültür ve medeniyet birlikteliğinin hiçbir bilimsel temele dayanmadığını ileri sürmüştür²⁷.

Kültürü, basit ve karmaşık; çok dinamik ve az dinamik; ilkel ve uygar olmak üzere ayıran Sulhi Dönmezer, farklı bir yaklaşımla, bir kültürün yazılı bir dile, bilime, felsefeye ve yüksek derecede uzmanlaşmış iş bölümüne, karmaşık bir teknolojiye ve siyasal bir sisteme sahip olduğunda uygar kültür (medeniyet) halini aldığını ileri sürmektedir²⁸.

Şerafettin Turan, içerik ve kapsam yönünden kültür ile medeniyet kavramlarına ilişkin görüşleri; "iki kavram arasında ayırım yapmayanlar", "medeniyeti kültürden daha geniş daha geniş kapsamlı sayanlar" ve "kültürü medeniyetten daha kapsamlı bir kavram olarak kabul edenler" şeklinde, üç kümede toplamaktadır.²⁹

Kültür konusuna, bilimsel açıdan yaklaşan Bozkurt Güvenç, hemen her dilde, anlam bilimi açısından herhangi bir kavramın genel ve özel anlamlarının birbirinden ayrıldığını belirterek, özetle kültür sözcüğünün şu dört ayrı anlamda kullanıldığını açıklamaktadır:

1. "Bilimsel alandaki kültür: Medeniyet.
2. Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.
3. Estetik alandaki kültür: Güzel sanatlardır.
4. Maddî ve biyolojik alanda kültür: üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirme"

Emre Kongar ise teknolojik değişmelerin hızı ile dinlerin değişmezlik süreçlerini karşılaştırarak, maddî kültür öğelerinin manevî kültür öğelerine göre daha hızlı değiştiğini ve bu değişimdeki hız farklılığının da maddî ve manevî kültür arasında bir uyumsuzluk oluşturduğunu ifade eder. Çünkü manevî kültür öğeleri, kendiliğinden değişmezler. Bu durum, toplumda maddî ve manevî kültür öğelerinin "kültür (x) medeniyet" şeklinde çatışmasına yol açar. Aynı konuya başka bir terminoloji ile

25 Ziya Gökalp Eserlerinden Seçmeler Türkçülüğün Esasları, (Yay. Haz: Bülent Bora), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 160

26 Erol Güngör, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995, s. 76

27 Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, Bayrak Yayınları, İstanbul 1987, s.39.

28 Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.123.

29 Şerafettin Turan, Türk Kültür Tarihi, Türk Kültür Tarihi, Türkiye Kültüründen, Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğine, Bilgi Yayınları Ankara, 1990. s.15-19.

eğilen Marx: "...*Son çözümlemede, alt yapı üst yapıyı belirler...*" ilkesi ile maddî kültür değişmelerinin, çeşitli mekanizmalar yoluyla, sonunda manevî kültürü de biçimlendireceğini söylemektedir³⁰.

Kültür kelimesi hakkında sayılamayacak kadar pek çok tanım yapmak mümkündür. Genellikle kültür sözcüğüyle, bu kavramı oluşturan öğelerden herhangi biri anlatılmak istenmekte; kimi zamansa kültür, medeniyet yerine kullanılmaktadır³¹. 18. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına değin asıl güçlü eğilim, kültür ve medeniyet kavramlarının çatışmasıdır. Bu çatışmanın nedeni sanayileşmenin, ticaretin ve kentleşmenin yıkıcı etkileri ile siyasal açıdan birbirinden çok farklı düşünceler olmuştur³².

Soyut bir kavram niteliğinde olan kültür kavramında anlam birlikteliğine varılmamasının nedeni ise bu yüzdendir. Konuya bilimsel olarak yaklaşan düşünürler; eğitimciler, toplumbilimciler ve antropologlar, kültür kavramının şu veya bu parçasına ya da belirli bir yönüne önem ve ağırlık veren tanımları ile tam bir kavram kargaşası içine düşmüşlerdir³³.

Öte yandan, çoğu bilim adamı tek bir kültür yerine kültürlerden söz edilerek, kültürlerin coğrafi alanları ve değişik kültürlerin varlığı öne sürülmüştür. Tek bir kültür modelinin geçerli olamayacağı görüşü, çok geniş bir antropologlar yelpazesi tarafından kabul edilmektedir. Her kültür, bazı evrensel öğeleri farklı bir düzenleme içinde, bir araya getirmesiyle öbürlerinden ayrılır. Çağdaş antropologların büyük çoğunluğuna göre, bu öğelerin farklı bileşimleri, farklı kültürleri oluşturur³⁴.

Atatürk'ün kültür-medeniyet görüşünü doğru bir şekilde ortaya koyabilmek için, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarını göz önünde tutmak gerekir. Atatürk'ün Cumhuriyetin ilk yıllarında kültürden çok medeniyetten söz etmesi, 1930'lu yıllarda da kültürün ulusallık boyutuna ağırlık vermesi bu koşulların gereğidir.

Atatürk, politik görüşlerinden soyutlanmış olarak, kültürü insan olabilmenin bir unsuru kabul etmekte ve şu şekilde açıklamaktadır: "*Kültür; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir... Kültür tabiatın yüksek feyizleriyle mesut olmaktır. Bu ifade içerisinde çok şey mündemiçtir. Temizlik, saflık, yükseklik, insanlık, vs. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır. İşte kültür kelimesini mastar şekline soktuğunuz zaman, tabiatın insanlara verdiği yüksek vasıfları, kendi çocuklarına, hafidlerine ve âtîsine vermesi demektir.*"³⁵.

Atatürk medeniyeti şöyle tanımlamaktaydı: "*Medeniyetin ne olduğunu başka başka tarif edenler vardır. Bence medeniyeti harstan ayırmak güçtür ve lüzumsuzdur. Bu nokta-i nazarımı izah için hars ne demektir tarif edeyim: "a- Bir insan cemiyetinin devlet hayatında, b- Fikir hayatında yani ilimde, içtimaiyatta ve*

30 Emre Kongar, **Kültür Üzerine**, Remzi Kitabevi, Evrim Matbaası, İstanbul, 1994, s.39-40.

31 Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s.98-99.: Şerafettin Turan, **Türk Kültür Tarihi**, s. 12.

32 Halil İnalçık, "Türkiye'nin Modernleşmesi", **Bellekten**, Cilt III, No.204, Kasım 1988, s.985

33 "Yüz- yüz elli yıl önce, kültür " ilkel" ya da "geleneksel" toplumlar için, medeniyet ise gelişmiş kentli uluslar için kullanılıyordu. Bugün, bu ayırım artık geçerli değildir." Bkz.: Bozkurt Güvenç, **Kültür Konusu ve Sorunlarımız**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985, s.140.

34 Halil İnalçık, "Türkiye'nin Modernleşmesi", **Bellekten**, Cilt III, No.204, Kasım 1988, s.985

35 1936 yılının sonbaharında Atatürk'ün sözlerinden Afetinan'ın aldığı notların tamamı için bkz.: (Ayşe Afetinan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1959, s.261-262.)

güzel sanatlarda, c-İktisadi hayatta yani ziraatte, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava münakalâtçılığında yapabildiği şeylerin muhassasıdır. Bir milletin medeniyeti denildiği zaman hars namı altında saydığımız üç nevi faaliyet muhassasından hariç ve başka bir şey olmayacağını zannederim. Şüphesiz her insan cemiyetinin hars, yani medeniyet derecesi bir olmaz. Bu farklar, devlet, fikir, iktisadi hayatların her birinde ayrı ayrı göze çarptığı gibi, bu fark üçünün muhassası üzerinde de görülür. Mühim olan muhassalalar üzerindeki farktır. Yüksek bir hars, onun sahibi olan millette kalmaz diğer milletlerde de tesirini gösterir. Büyük kütalara şâmil olur. Belki bu itibarla olacak, bazı milletler yüksek ve şâmil harsa medeniyet diyorlar. Avrupa medeniyeti, asr-ı hazır medeniyet gibi.³⁶” Atatürk “kültür” ve “medeniyet” kavramlarını beraber kullanmasının temel nedeni, kültür ve medeniyet zıtlaşmasını ortadan kaldırmak, bu iki kavramı birbirinden ayırmanın güç ve yetersizliğini belirtmektir.

Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında: “Ülkeler çeşitlidir. Fakat medeniyet birdir. Bir ulusun ilerlemesi için bu tek uygarlığa (Batı uygarlığına) ortak olması gerekir. Osmanlı İmparatorluğunun düşüşü... kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz... Uygarlığa girmeyi arzu edip de, Batıya yönelmemiş ulus hangisidir?³⁷” gibi sözleriyle “kültür” yerine “medeniyet” sözcüğünü kullanması, bazı Türkçü ve İslamcıları ürkütmeden Batı tarzı değişimlere uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacına yöneliktir. Çünkü bu iki görüş taraftarları, Batının kültürüne “hayır” demekle birlikte Batı kültürünün, özellikle bilim ve teknolojiyi kapsayan, maddi yanına, diğer bir deyişle uygarlığına sıcak bakmaktadırlar. Atatürk, böylece kültür sözcüğünü kullanmadan, kültürü de içine alan bir medeniyet anlayışı ile, sosyal değişmelere karşı olanların tepkilerini önlemeye çalışmıştır. Nitekim Atatürk’ün, medeniyet dediği çoğu zaman da “çağdaş medeniyet” diye nitelendirdiği, binlerce yıl süren gelişmeler sonunda, insan aklının, bilim ve teknolojinin katkısı ile ortaya çıkan, bütün insanlığın eseri ve malı olan medeniyettir³⁸.

Çünkü her medeniyet ya da kültür bir sentezdir. Batı uygarlığı ya da kültürü de yalnızca Batı toplumlarının değil, tarih boyunca sayılamayacak kadar çok ülkenin ve ulusun katkısı ile oluşmuştur. Atatürk, Batıyı ve Batı uygarlığını bu şekilde değerlendirmekle; medeniyet ya da diğer deyişle evrensel kültürün oluşumunda bizim de katkımız vardır. Öyleyse bunu almakta sakınca yoktur demeye getirerek, Batıya karşı olanları Batıya yaklaştırmaya çalışmıştır. Atatürk bunu yaparken önceki dönemlerde olduğu gibi, Batıda ne varsa, Batı ne yapıyorsa doğrudur zihniyeti ile hareket etmemiş, ulusal kültüre uyum sağlayacak değerleri, kurumları, bilim ve teknolojiyi almayı yeğlemiştir.

Doğudan ve Batıdan gelebilecek ulusal karakterimiz ve tarihimizle uyumlu olmayan herhangi bir yabancı kültürün, önceden olduğu gibi izlenen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebileceğini düşünen Atatürk halka gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü ilminden, keşiflerinden, ilerlemelerinden yararlanmayı gerekli görmüş ancak aslı temelin halkın kendi içinden çıkarması gerektiğini öngörmüştür. Millete kişilik kazandıran nitelikler, diğer milletlerle olan benzerlikleri değil çağdaş ilkeler ile uyum sağlayan kendilerine özgü değerleridir. Atatürk, kültürü de içine alan bir medeniyet anlayışı ile Batının, Batılı düşüncenin sonuçlarına değil, temellerine, kaynaklarına inmiş, uygar Batıya temel olan düşünceye uzanmıştır³⁹.

36 Afetinan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s.267-269

37 **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınları, Cilt 3, Ankara 1961, s. 68,

38 Turhan Feyzioğlu, **Atatürk ve Fikir Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II**, Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları, 1986, s.106-107.

39 Bedia Akarsu, **Türk Devrimi ve Yorumları**, Üçüncü Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, TÜkr Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981. S.36.

Atatürk, Batılı bir tarzda millet örgütlenmesini hayata geçirmek istemekteydi fakat öte yandan millî devlet kültürünün genel özelliklerini de toplum tarafından benimsenmesini sağlamak zorundaydı. Ancak devletin yapmak zorunda olduğu şey sadece millî devlet modelinin ve kültürünün Türkiye'de hayata geçirilmesiyle sınırlı olmayacak⁴⁰ gücünü millîlikten alan bir medeniyet ülküsü yeni devletin nihai gayesi olacaktır.

Millî bir devletin oluşması için örnek alınan Batı medeniyeti ise tamamen rasyonel münasebetlerin bir terkididir. Esas unsurları da ilim, teknik, hukuk ve hürriyettir⁴¹. Bir kültür olarak Batı kültürünü benimsemek imkânsızdır. Fakat Batı medeniyetinin esas unsurlarını benimsemek mümkündür⁴².

Bu yüzden Atatürk, batılılaşmayı, batılı olmak anlamında algılamamış, modern millî devlet modeli kurma yolunda kültür, medeniyet ve batılılaşma kavramlarına birleştirici ve bütünlüycü bir yorum getirmiştir. Atatürk'ün bu kavramlara getirdiği yorum şüphesiz batılılaşma yolunda oluşabilecek muhalefeti en az seviyeye indirme gayesinden kaynaklanmaktadır. Böylece milliyet ve medeniyet prensibi ile ilerleyen bir Türk toplumu kurmayı hedeflemiştir. Her türlü fikri teşekkül öncelikle zihinde başlar ve şekillenir. Atatürk'ün modern millî bir Türk devleti kurma yolunda kültür ve medeniyet tanımlaması, rasyonel olduğu kadar çok da mânidardır. Özellikle Cumhuriyet kuşağını entelektüel ve politikacıların beslediği Tanzimat ve Meşrutiyet kuşağı düşünürlerinin kültür ve medeniyet tanımlamaları dönemin kültürel zenginliğine denk olarak oldukça çeşitli ve farklıdır. Atatürk'ün ise: “*Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür...*”⁴³ ifadesinden de anlaşılacağı gibi Türk kültürü ile Batı medeniyetini uyumlu bir şekilde meczetmek istemiştir. Atatürk için bir taraflılık vardır; oda Cumhuriyet taraflılığı, fikrî ve sosyal inkılâp taraflılığı⁴⁴. Atatürk, yeni kurulan millî medeniyet devlet temeli esasına oturtulan Türkiye Cumhuriyeti terakkisi için de iki ihtimal öngörmektedir. Birisi Fransız İhtilâli'ndeki tarz; rejim değişikliği, ihtilâllere karşı mukabil ihtilâller yolu⁴⁵ –ki yüz senelik bir zaman diliminde tekâmül bulmuştur- diğer yol ise, kültür ve millî medeniyet temeline oturtulan Türk inkılâbıdır.

Sonuç

20. yüzyılın temel özelliklerinden biri, kökenleri Fransız Devrimi'ne kadar dayanan bağımsızlaşma özleminin güçlü bir olgu olarak tüm dünyaya yayılmasıdır⁴⁶. Bağımsızlık denildiği zaman siyasi, hukuki, mali, iktisadi, askeri vs. gibi her alanda bağımsız olmak gerekmektedir. Bunlardan herhangi birinde bağımsızlıktan yoksun olunması, milletin ve ülkenin gerçek anlamıyla tüm bağımsızlığından yoksun olması anlamına gelmektedir⁴⁷.

40 Say, **Millî Devlet Kültürü**, s.190

41 Nitekim Mustafa Kemal Atatürk: “*Biz, Batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi bünyemize uygun bulduğumuz için, dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.*” Sözleriyle Batı medeniyetinin Türk terakkisi için nasıl model olması gerektiğine açıklık getirmiştir. Bkz.: (Afetinan, **Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler**, s. 176.)

42 İNALCIK, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, s. 122-123.

43 Afetinan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, s. 261-262

44 **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt 2, s. 189.

45 İsmail Habib Sevük, **Atatürk İçin (Ölümünden Sonra Hatıralar ve Hayatındayken Yazılanlar)**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s.

46 Suna KİLİ, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1981, s. 1.

47 Mustafa Kemal ATATÜRK, **Nutuk**, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1997, s. 458.

Her anlamda bağımsızlaşmak için, gelişmek-modernleşmek gerekmektedir. Gelişme özleminde olan bağımsızlığına yeni kavuşmuş toplumların önünde genellikle tek model vardır ki o da Batı medeniyetidir⁴⁸.

Cumhuriyet Türkiye'sinde yaşanan modernleşme ve Batılılaşma hareketinin tamamen kendi iç dinamikleri vardır ve kendine özgüdür. Bağımsızlık; çağdaşlaşmak-modernleşmek, kalkınmak ve demokratikleşmek üzerine kurulmuştur. 1919'da Milli Mücadele Hareketi'nin başarıya ulaşmasının ardından, 1923'te Cumhuriyet ilân edilmiştir. Cumhuriyetin ilânıyla siyasi iradenin başı olan Gazi Mustafa Kemal, devlet ve toplum hayatında bir dizi değişim hareketlerine girişmiştir. Bu amaçla hilâfet kaldırılmış, tekke ve zaviyeler kapatılmış, tevhidi tedrisat kanunu kabul edilmiştir. Bunları kılık kıyafet, şapka ve medeni haklar yapılan değişiklikler izlemiştir.

Atatürk'ün zihninde muasır medeniyet seviyesine millîlik kimliğiyle çıkmış bir Türk milleti hayali vardır. Bunun için Atatürk Batılılaşmayı temel amaç, gaye ve hedef görmez, bilakis Batılılaşma muasır, millî medeniyet oluşturmak için bir vasıta olarak kabul eder. Atatürk'ün bu yaklaşımı, sosyo-kültürel antropolojinin konusu olan "kültür"ün medeniyet anlamına geldiğini ve bu ikilik olgunun birbirinden ayrılmazlığını kabul etmek, kültür-medeniyet çatışmasını sona erdirecek bir yaklaşımdır. Atatürk'ün kültürü, millî; medeniyeti ise insanlığın ortak mirası olarak kabulü, Batılılaşma ve millîlik kavramlarının çatışmasını önlemiştir.

KAYNAKLAR

AFETİNAN, A. **Atatürk Hakkında Hatıralar Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1959.

AFETİNAN, A. **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1969.

AKARSU, Bedia, **Türk Devrimi ve Yorumları**, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Cilt 1-3, Ankara 1961.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, (Yay. Haz.: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

DÖNMEZER, Sulhi, "Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları", **Atam Dergisi**, Cilt XI, Sayı 31, Mart 1985.

DÖNMEZER, Sulhi, **Sosyoloji**, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

FEYZİOĞLU, Turhan **Atatürk ve Fikir Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II**, Yükseköğretim Kurulu Yayınları, Ankara 1986.

GÜNGÖR, Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1995.

48 KİLİ, **Atatürk Devrimi**, s. 17-18.

GÜVENÇ, Bozkurt, **Kültür Konusu ve Sorunlarımız**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.

GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür**. Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

HANİOĞLU, M. Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, İletişim Yayınları, İstanbul 1986

İNALCIK, Halil, “Türkiye'nin Modernleşmesi”, **Belleten**, Cilt III, No.204, Kasım 1988.

İNALCIK, Halil, “Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi”, **Atatürk ve Çağdaşlaşma Belgeler ve Görüşler**, (Yay. Haz.: Mehmet Saray, Hüseyin Torun), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005.

İTZKOWITZ, Norman, **Osmanlı İmparatorluğu ve İslamî Gelenek**, (Çev.: İsmet Özel), Şule Yayınları, İstanbul 1989.

KAFESOĞLU, İbrahim **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, 19. Basım, İstanbul, 2000.

KİLİ, Suna, **Atatürk Devrimi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981.

KONGAR, Emre, **Kültür Üzerine**. Remzi Kitabevi, Evrim Matbaası, İstanbul, 1994.

KÜÇÜKÖMER, İdris **Düzenin Yabancılaşması Batılılaşma**, Ant Yayınları, İstanbul 1994

LAPIDUS, İra M., **Modernizme Geçiş Sürecinde İslam Dünyası**, (Çev.: İsmail S. Üstün), İ.F.A.V., İstanbul 1996.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Yedinci Baskı, Ankara 1998.

MALINOWSKI, Broislaw, **İnsan ve Kültür**, Verso Yayıncılık, Ankara 1990.

MARDİN, Şerif **Türk Modernleşmesi**, (Yay. Haz.: Mümtazer Türköne-Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

OKYAR, Osman, **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, (Editör: J. Landau), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

ONGUNSU, A. Hamid “Tanzimat ve Amillerine Umumi Bir Bakış”, **Tanzimat I**, Maarif Vekaleti, İstanbul 1940.

ÖNDER, Necati, “Zihniyet Farklılıkları ve Kültür”, **Erdem**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 1985.

ÖZER, İlbeyi, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda**, Truva Yayınları, İstanbul 2006.

PERİN, Cevdet **Atatürk ve Kültür Devrimi**, İkinci Basım, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koll. Şti., İstanbul 1981.

SAY, Ömer, **Millî Devlet Kültürü**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1998.

SEVÜK, İsmail Habib, **Atatürk İçin (Ölümünden Sonra Hatıralar ve**

Hayatındayken Yazılanlar), Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.

TURAN, Şerafettin, **Türk Kültür Tarihi, Türkiye Kültüründen, Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğine**, Bilgi Yay. Ankara, 1990.

TURHAN, Mümtaz, **Kültür Değişmeleri**. Bayrak Yayınları, İstanbul 1987.

ÜRER, Levent, **Azınlıklar ve Lozan Tartışmaları**, Derin Yayınları, İstanbul 2003.

YAMANER, Şerafettin **Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1998.

Ziya Gökalp Eserlerinden Seçmeler, (Türkçülüğün Esasları), (Yay. Haz.: Bülent Bora), Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2000.